

200 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ВИДНИЯ ВЪЗРОЖДЕНСКИ УЧИТЕЛ И КНИЖОВНИК НАЙДЕН ГЕРОВ (23 февруари 1823 – 9 октомври 1900)

Проф. д-р Милена Йорданова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Найден Геров (23 февруари 1823 г. – 9 октомври 1900 г.) е изтъкнат български езиковед, преводач, писател, поет, фолклорист, общественик, публицист, дипломат, възрожденски деец, книжовник, учител и създател на първото класно училище в България – един от българските будители.

Роден е на 23 февруари 1823 г. в Копривщица като осмото от тринайсетте деца на копривщенеца хаджи Геро и Стойка от Ловеч. Баща му хаджи Геро Добревич Мушек (1775 – 1864) бил физически „едър“ и „набит“, а когато спорел, бил „много нервен“ и често прекъсвал събеседниците си. Отличавал се висока за времето си ерудираност и компетентност, местните се допитвали до него при спорове и проблеми. Известно е, че Геро Мушек отваря килийно училище в родния си град през 1810 г., т.е. непосредствено след кърджалийските погроми. Притежава характерната за патриархалното общество религиозност и се грижи за черковните работи. Известен е не само със своята ученост, но и със строгостта си. Преподава повече от четиридесет години (до 1853 г.), което го нарежда сред видните родолюбци, които виждат своето призвание в просветата и вярващи в нея. Съгражданите му го уважавали и заради лечителски способности, които проявявал. Тях бил наследил от майка си Мика, за която се твърди, че през XVIII в. е спасила много копривщеници от чумата, като използвала „тайни цярове“. Любопитна подробност е, че именно многоуважаваният даскал Геро се явява прототип на известния хаджи Генчо от повестта „Българи от старо време“¹ на Любен Каравелов, който пък, от своя страна, бил ученик на Найден Геров първо в Копривщица, а след това и в Пловдив.

Въпреки че семейството на хаджи Геро е многолюдно, той успява да осигури условия за добро образование на децата си. Самият Найден започва обучението си в общото копривщениско училище², основано през 1822 г., в което преподава баща му. Бил будно дете и проявявал силен интерес към книгите и знанията. През 30-те години на XIX век в Копривщица учителства

дякон Йосиф (светогорски монах), който дава препоръка четирима от най-добрите ученици да бъдат изпратени в гръцкото училище в Пловдив, чиято слава била много голяма по онова време. Така през 1833 г. Найден Геров продължава образованието си в Пловдивското елинско училище, където учи гръцки и турски.

През 1837 г. Неофит Рилски пристига от Габрово в Копрившица, за да въведе взаимоучителната метода в тамошното училище. Това е причина много ученици от различни селища в региона да се запишат в Копривщенското училище. Именно поради това и Найден Геров се завръща в родния си град и учи по новия метод при отец Неофит. Преди заминаването си за Рилския манастир Неофит Рилски препоръчва Найден Геров да продължи образованието си в Русия, тъй като се отличавал като най-прилежния му ученик. Монахът успява да му осигури издръжката, която се поема от живеещия в гр. Одеса копривщенец Христо Стойкович.

Така през 1839 г. Найден Геров заминава за Руската империя, където първо завършва гимназия в Одеса (1841/42 г.), а след това се дипломира през 1845 г. с отличие в отдела по административно-стопански и финансови науки към Ришельовския лицей³. Дипломната му разработка е посветена на изследването на начините за приготвянето на различните видове стъкло. В лицеза Н. Геров изучава „камерални науки“, но има силно влечение и към филологията, за което свидетелства подаденото от него заявление за прием в лицеза. Там изрично отбелязва, че би желал да се усъвършенства в руския език. По време на следването си в Одеса усилията на младия копривщенец не остават неоценени – ученолюбивият студент е включен в научна експедиция на Кримския полуостров, а след завръщането си от нея получава одобрението на Императорската академия на науките.

Докато се обучава в Русия, Найден Геров взема дейно участие в живота на българската колония в Одеса. Тя се състои предимно от емигранти родолюбци, занимаващи се с наука, които са на мнение, че образованието е единственият път към пробуждането на българския народ. Именно затова те използват печатното слово с цел просвещение, като наблягат на миролюбивата проповед. Тези интелигентни хора пишат поезия, поради което първите сериозни поетични произведения в тогавашната българска литература се създават в Одеса. Така Найден Геров (заедно с Добри Чинтулов) поставя началото на ново българско стихосложение чрез стихотворните си произведения. Неговата творба „*Стоян и Рада*“ (Одеса: В типографии А. Брауна, 1845. 13 с.) се приема за първата българска поема, макар да са открити доказателства, че години преди издаването ѝ авторът е писал стихове. Освен поемата по време на престоя си в Одеса българският книжовник издава и някои от най-известните си публикации, като статията „*Няколко думи за превода на математическата география*“ (Одеса: В Брауновата типография, 1842, 25 с.) и превода „*Начала*

на християнското учение или *Кратка священа история и кратак катихизис*“ (Одеса: В Градската типография, 1843, 93 с.)⁴.

В публикацията му от 1842 г., озаглавена „*Неколко думи за преводът на математическата география на г. Ивана А. Богоева*“, която се определя като първата българска критична студия, ясно се откроява увлечението му по езиковедските проблеми на българския език. В посочената статия Н. Геров изказва несъгласието си с Иван Богоев по редица граматични въпроси и изразява позиция за насърчаване издаването на книги на различни правописи, защото по този начин може да се определи нормата. Принципно Н. Геров през целия си живот (в по-късни свои публикации) защитава позицията си в полза на етимологичното писане, поради което би могъл да се определи като основател на правописна школа.

След завършването на Ришелъвския лицей Найден Геров вече е получил руско гражданство и се опитва да продължи образованието си във Виена, за да се обучава по селскостопански науки. Тъй като не успява да си осигури стипендия, се отказва от този свой замисъл и се завръща в родната Копривщица. Макар да има благоприятни възможности за развитие и кариера в Русия, младият възрожденец предпочита да предаде на сънародниците си получените знания.

Интересно е да се отбележи, че връщайки се към родината, Геров отразява в своите писма редица характерни особености, свързани с традициите, облеклото на обитателите и природните забележителности на селищата, през които преминава. Тези пътни бележки представляват на практика първият български художествен пътепис, тъй като писмата надхвърлят значително границите на обикновена осведомителна кореспонденция.

След завръщането си в Копривщица през 1846 г. Найден Геров приема управлението на тамошното общо училище, като осъществява реформи в начина на преподаването. Под влиянието на руската и европейската образователна система инициира обучението по класове, като така се превръща в създател на първото двукласно училище по българските земи. Това въведение е свързано със създаването на първата българска (модерна за времето си) учебна програма за училището, патрони на което са българските просветители светите братя Кирил и Методий. Името на училището е избрано също по инициатива на Найден Геров. Тези иновации, изразяващи се в заместването на алилодидактическият метод (взаимочителната метода), наложен от Неофит Рилски, с адаптирана за целите на българското образование руска програма не остават незабелязани от будните българи и славата на училището и младия му ръководител се разнася бързо из околните градове и села, откъдето се записват много ученици, желаещи да се образуват по новата система. Всичко това се оказва от изключително значение за изграждането не само на новоформиращата се българска образователна система, но и за формирането

на българското самосъзнание сред населението от региона, тъй като в този период именно в гръцките училища тече активен процес на елинизация сред българското население.

През 1849 г. в Букурещ е отпечатан първият учебник по физика на български език, чийто съставител е Найден Геров. „Извод от физика, написана от Найдена Геров. Част първа“ (Белград: В правителствена книгопечатня, 1849. 208 с.) представлява синтез на различни трудове по темата, като чертежите почти без промяна се използват в гимназиалните учебници и след Освобождението. Изключително внимание заслужава езикът, който е използван от съставителя – термините са или руски думи, или новосъздадени български думи.

До 1850 г. Найден Геров преподава в Копривщенското общо училище, когато управлението му е поверено на Йоаким Груев – ученик на Геров. Найден Геров същевременно е поканен от пловдивски първенци, някои от които копривщенци, да оглави там училище, което би могло да се окачестви като гимназия, финансирана от българската интелигенция в града. Пловдивското епархийско училище също е названо „Св. св. Кирил и Методий“, отново по настояване на Найден Геров. На следващата година (1851 г.) копривщенският учител инициира отбелязването на празника на светите братя, патрони на училището. Така на 11 май 1851 г. за първи път е отбелязан Празникът на славянската писменост, а шест години по-късно (от 1857 г.) започва да се чества редовно и в други градове на Империята като Цариград, Шумен, Лом и др. Обучението по новата методика и застъпените нови дисциплини скоро дават резултати, дотолкова добри, че надвишават тези на гръцкото училище. Любопитен факт представлява и твърдението, че именно Найден Геров има най-големи заслуги за заменяне на гръцко-турското название на града Филибе (Филипополис) със старото Пловдив.

Паралелно с преподавателската си дейност Найден Геров публикува статията „Няколко мисли за българският език и за образованието у българити: написано по повод от укорителний член въз българити, напечатаний в 108, 109, 110 и 111 броеве на дневник „Босфорский телеграф“ (Цариград: Печатня Ц. вестника, 1852. 50 с.) във в. „Цариградски вестник“ от 1852 г., свързана с историята и наречията на българския език, където се обявява против „употребата на църковнославянския език като орган на новата българска книжнина“.

Публикационната му дейност включва не само филологическа тематика, но и редица статии, в които се защитават националните интереси и в които авторът изразява явно позицията си срещу фанариотското движение. Тези публикации имат съществен принос в българското Възраждане.

По време на Кримската война (1853 – 1856) Найден Геров взема активно участие в подпомагането на националноосвободителното движение, без да прекъсва просветителската си дейност. Поради политическите събития и поради факта, че е руски поданик, е принуден да напусне границите на Османска-

та империя (1854 – 1856). Заминава за Русия. В рамките на посочения период публикува в Руската империя на руски език сборника си „*Писма от България*“ („*Писма из Болгарии*“, Одеса: В Городской типографии, 1854. 50 с.). Две години по-късно публикува одата „*На честитий цар Александър II в деня на священото венчание на Господството му 26 Августа 1856*“ (1856 г.), преведена и на руски език. В Известията на Императорската академия на науките отпечатва и първите три свезки на речника си на българския език „*Българский речник*“ (Санкт-Петербург: В типографии Императорской академии наук, 1856). Всъщност идеята за създаването на български речник му е хрумнала именно в Русия, докато следва в Одеса. Затова още от завръщането си в Копривщица, паралелно с учителската си и просветителска дейност, непрестанно събира материали с тази цел. Друга значима публикация на народния будител Н. Геров в рамките на това му пребиваване в Русия е посветена на българските народни песни – „*Болгарския народныя песни*“ (Санкт Петербург: В типографии Императорской академии наук, 1856. 18 с.)

След приключването на Кримската война Найден Геров се завръща в Пловдив като вицеконсул на Русия (1857 г.) – длъжност, която заема още 20 години. Нужно е да се отбележи, че той е първият българин, назначен на толкова висок пост. Именно благодарение на тази си висока длъжност Найден Геров има още по-големи възможности за развитие на просветителска дейност (учредяване на училища и читалища, създаване на кръжоци и др.) в цялата Горнотракийска низина, както и осигуряване на стипендии за образование на много български младежи.

Въпреки че е дипломат, представляващ чужда държава, и е с руско поданство, Найден Геров през целия си живот не спира да се бори за българската кауза, за обучението на български език и свободата на България. Така през тези 20 години дипломатическа служба дискретно подпомага и закриля българската революционна и емигрантските организации със съвети. Въпреки това се е противопоставял на опитите за подклаждане на въстание, тъй като бил привърженик на идеята, че освобождението е възможно само с подкрепата на Русия.

Сред публикациите му от този период, в които се утвърждава като автор на критични студии, се откроява и излязлата през 1869 г. със заглавие „*Поп Богомил, първийт подвижник между българите (живиши в IX-то столетие)*“ във в. „Македония“ (Цариград: В печатницата на „Македония“, 1869. 10 с.).

По отношение на възгледите му за българския правопис Найден Геров издава свое изследване, озаглавено „*Едно правило от правописанието на българския език*“ (Пловдив и др.: Препечатано от книжарницата Д. В. Манчев в Пловдив, Свищов и Битоля, 1872; Вена: В печатница Л. Сомер и др. 8 с.). Друга негова публикация от този период е „*Завещение от отца Кирила Нектариева*“ (Пловдив, 1874. 6 с.)

След потушаването на Априлското въстание (1876 г.), макар и принуден да се укрива в руската легация в Цариград, защото османските власти го смятали за главен подбудител на бунта, Найден Геров успява да събере множество данни за разоренията и жестокостите, причинени от властите.

След започването на Руско-турската война (1877 – 1878) е на служба при руското командване, като за кратко е назначен за управител (губернатор) на Свищов. Взема участие и „в териториалното устройство на България“.

След Освобождението се завръща в Пловдив, като се дистанцира от политиката и отдава превес на филологическите си интереси. Макар и да не издава в отделно книжно тяло цялостна граматика на българския език, заниманията му в областта на лингвистиката имат важно значение за развитието на съвременния български език. Неговият бивш ученик и помощник-учител („подучител помощник“) от Копривщица Йоаким Груев публикува „Основа за българска граматика“ (Белград: Правителствената книгопечатня, 1858 г.; издали Х. Г. Данов и Й. Г. Трувчев) – неколкратно преиздавана – и „Начала на българска граматика: За ученици в предуготовителни училища, с упражнения“ (Виена: Книгопечатница Л. Сомер и с-ие, 1863 г.), вероятно донякъде отразяващи и възгледите на своя учител. Самият Найден Геров под заглавието „*Букви Ъ и Ь в старом церковно-славянском языке. С прибавленіями: а) о букве Щ и б) о правописаніи народнаго имени Словянин. Из филологических исследований Найдена Герова*“ (Пловдив: Типографіи Д. В. Манчева, 1891. 104 с.) през 1891 г. издава част от разработките си по темата, върху които се е трудил още през студентските си години в Одеса.

Постепенно през следващите години започва да издава томове на най-значимия си научен труд – „*Речник на българский язык, с тълкувание речити на български и русски. Събрал, нарядил и на свят изважда Найден Геров*“ (Пловдив: Дружествена печатница „Съгласие“, част I (А – Д) – 1895 г.; част II (Е – К) – 1897 г.; част III (Л – О) – 1899 г.; част IV (П) (под редакцията на Т. Панчев) – 1901 г.; част V (Р – I-A) (под редакцията на Т. Панчев) – 1904 г.). Макар и да не доживява излизането от печат на последните два тома от този мащабен проект, те излизат с помощта на неговия родственик Тодор Панчев, който извършва редакцията им. Сътрудникът и племенник на Найден Геров – Тодор Панчев, съдейства и за публикуването на едно допълнение към Н. Геровия „Речник на българския език“, което издава с помощта на наследниците на възрожденца през 1908 г. в Пловдив под заглавието „*Допълнение на българския речник от Н. Геров*“ (Пловдив: Печатница „Труд“ на Петко Беложеждов, 1908).

Речникът представлява мащабно изследване, за реализирането на което са събирани материали в продължение на половин век. В речника намират място близо 70 хиляди заглавни езикови статии, над 26 хиляди изречения, около 5 хиляди откъса от народни писни, близо 16 хиляди пословици и над 2 хиляди

изречения, отразяващи живия народен говор от онова време. С тези си качества речникът се оказва безценен източник за научни изследвания в областта на българската филология не само за специалистите в България, но и за изследователите на българския език в чужбина. Благодарение на включените в него образци от народното творчество речникът е с изключителна важност и за специалисти в други области като културологията, етнологията и др.

През 1897 г. Найден Геров е обявен за почетен гражданин на Пловдив с постановление на Пловдивския общински съвет. През следващата (1898 г.) Найден Геров се разболява и след близо двугодишно боледуване почива на 77-годишна възраст в Пловдив в самото начало на XX век – на 09 октомври 1900 г.

След смъртта му отново с помощта и редакцията на племенника му Тодор Панчев са издадени два тома с писма и документи от личния архив на Найден Геров: „Из архивата на Найден Геров. Кореспонденция с частни лица. (Аверки – Любанов). Том I“ (София: Българска академия на науките, 1911) и „Из архивата на Найден Геров. Кореспонденция с частни лица. Том II“ (София: Българска академия на науките, 1914). Тази кореспонденция е от изключително значение, тъй като съдържа важна информация за историята на България и на Българското възраждане.

И днес признателните българи не забравят делото на просветителя Н. Геров и изразяват уважението си към всичко сторено от него за образованието и просвещението на народа му, като избират за патрон на много училища неговото име.

БЕЛЕЖКИ

1. Повестта „Българи от старо време“ е написана първоначално на руски език и е публикувана за първи път през 1867 г. в Москва (Русия). Българският превод е отпечатан пет години по-късно във в. „Свобода“ през 1872 г.
2. Обучението в общото училище (за разлика от това в килийните) е било напълно безплатно за учениците, тъй като заплатите на учителите и издръжката се поемали от местната църковна община и благодетеля чорбаджи Вълко Тодоров Чалъков.
3. Лицеят по-късно преобразуван на Императорски новорусийски университет.
4. Същата публикация е преиздадена осем години по-късно в Белград: „Начала на християнското учение или Кратка свещена история и кратак катихизис“ (Белград: В книгопечатни княжества Сербии, 1851. 52 с.)
5. Величков. П., 2013. Прототипи и герои. Тайни – загадки – съдби. София: Изток – Запад.

6. Груев, Й., 1906. Моите спомени. Пловдив: Печатница на Хр. Г. Данов.
7. Константинов, Г., 1929. Найден Геров. В: Библиотека „Български писатели“. Живот – творчество – идеи. Т. II. (под редакцията на Николай Аретов). София: Факел.
8. Пулеков, Х., 2007. Описание на Копривщенското училище. 1822 – 1883. Копривщица.

**200TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF THE PROMINENT
RENAISSANCE TEACHER AND SCRIBE NAIDEN GEROV**

✉ **Prof. Dr. Milena Yordanova**
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Sofia, Bulgaria
E-mail: m.yordanova@uni-sofia.bg